

UDK 226.4.07
232.9

Stručni članak

MARKO MATIĆ

**EVANĐELJE
DJETINJSTVA
U LUKINOM DJELU**

Sažetak

Baveći se postankom, ustrojstvom i teologijom pojedinih zgoda djetinjstva Isusova u Lukinu Evanđelju, autor ne tvrdi samo da su zgode djetinjstva Isusova napisane tek nakon izvjesnog vremena usmene predaje obilježene snažnim iščekivanjem parusije, tj. ponovnog povratka Gospodinova u slavi, nego da one pripadaju kasnijoj evanđeoskoj tradiciji, iako su nastale u palestinskoj a ne nekoj od grčkih zajednica.

Što se tiče strukture tih zgoda, činjenica je, navodi autor, da su u početku postojale dvije međusobno neovisne predaje o Ivanovu i Isusovu djetinjstvu, koje Luka, služeći se grčkom historiografijom svoga vremena i starozavjetnim literarnim formama, povezuje u cjelinu i tako ih čini kristološkim prologom čitavoga svog Evanđelja.

Taj dio Lukina Evanđelja već sam po sebi privlači svojom ljepotom i intimnošću, no još više svojim sadržajem. Ta radi se o središnjem događaju povijesti spasenja, "punini vremena" kako će se izraziti sv. Pavao (Gal 4,4). Uz Ivanov Prolog to je najvažniji tekst Novoga zavjeta o utjelovljenju Sina Božjega i najvažniji novozavjetni mariološki tekst.

Radi se dakle o tekstu koji je po svom obliku biser, a po sadržaju zlatno evanđelje. Eto razloga tolikom zanimanju za nj.

POSTANAK, STRUKTURA I TEOLOGIJA ZGODA ISUSOVA DJETINJSTVA U LUKINU EVANĐELJU

“Kršćanstvo je najprije religija riječi, a tek onda religija knjige” - ustvrdio je salezijski katehetičar Alfred Läßle¹. Isus nije ništa napisao. Njegovo djelovanje bilo je u “riječi i djelu” (Lk 24,19). Prva kršćanska zajednica živi desetljećima samo od propovijedane riječi. Proći će 30-60 godina od Isusove smrti do pisanih evanđelja. Zašto se tako dugo čekalo? Tko pozna prilike prve Crkve lako će odgovoriti na to pitanje. Prvi kršćani žive u iščekivanju paruzije, u vremenu između Kristova uskrsnuća i svršetka svijeta. Svako jutro kad bi se dizali, ustajali bi s mišlju da će Gospodin možda danas doći. Iz te čežnje za Gospodinovim dolaskom rodio se i onaj molitveni vapaj: “Maranatha - Dođi, Gospodine Isuse.” U tom kratkom međuvremenu i u takvom raspoloženju nije bilo potrebno pisati prošlost. Učinili su što je čas u kojem su živjeli zahtijevao: oglasiti “dobru vijest” (euangelion) o spasenju koje nam je Bog iskazao u svome Sinu Isusu Kristu. Bog je u Isusu rekao čovječanstvu svoju konačnu riječ i trebalo je tu riječ obznaniti cijelom svijetu. Počeli su propovijedati najprije Židovima: “Izrael-

ci, čujte ove riječi: Isusa Nazarećanina, čovjeka kojega Bog pred vama potvrdi silnim djelima, čudesima i znamenjima koja, kao što znate, po njemu učini među vama - njega, predana po odlučenu naumu i promislu Božjemu, po rukama bezakonika razapeste i pogubiste. Ali Bog ga uskrisi, oslobodivši ga grozote smrti, jer ne bijaše moguće da ona njime ovlada” (Dj 2,22-24). Ishodište i prvi sadržaj apostolskog propovijedanja bilo je Kristovo uskrsnuće. U svjetlu uskrsnuća, gledajući unatrag, širi se predmet kerigme. Tu dolazi najprije Kristova smrt, u kojoj vide otkupiteljski čin, djelo Božjeg spasa: “Predao sam vam najprije ono što sam i primio: da je Krist, suglasno Pismima, umro za naše grijeha, da je pokopan, da je treći dan, suglasno Pismima, uskrsnuo, da se ukazao Kefi, potom Dvanaestorici” (1 Kor 15,3-5). Nakon toga cijeli Isusov javni život, počevši od nastupa Ivana Krstitelja, tema je apostolskog navješćivanja: “U ono vrijeme Petar ustade te pred svom braćom... reče... treba da bude skupa s nama svjedokom njegova uskrsnuća jedan od onih ljudi što su bili s nama sve vrijeme koje Gospodin Isus proveđe s

1 LÄPPLÉ, A., *Neue Wege zum Wort*, Düsseldorf 1968, str. 47.

nama, počevši od krštenja Ivanova do dana kad je uznesen između nas" (Dj 1,15.21-22). Marko kao prvi evanđelist započet će svoje Evanđelje o Isusu Kristu, Sinu Božjemu, upravo nastupom Ivana Krstitelja. Matej i Luka proširuju refleksiju Crkve na Isusovo djetinjstvo, a Ivan, kao posljednji evanđelist, ide na početak, na Kristovu preegzistenciju. Iz svega slijedi da zgode Isusova djetinjstva ne pripadaju u prvu nego u kasniju evanđeosku tradiciju ili točnije, kako se izrazio Karl Hermann Schelkle, one potječu iz ranijeg vremena, iz palestinske, a ne grčke zajednice, ali su tek kasnije zapisane.²

Markovo Evanđelje kao najstarije ne donosi ništa iz Isusova djetinjstva. Zašto Matej i Luka pišu o njemu? Prema Läßleu³ možemo navesti nekoliko razloga koji su manje-više kerigmatske i apologetsko-polemičke naravi:

1. Zanimanje za genealogiju. U Izraelu je, napose nakon babilonskog sužanjstva, postojalo veliko zanimanje za genealogiju jer je služila kao iskaznica pomoću koje se dokazivala nacionalna pripadnost. Pišući žido-kršćanima, Matej započinje svoje Evanđelje Isusovim rodoslovljem i prati ga preko Davida sve do Abrahama jer želi dokazati da je Isus Davidov potomak, Mesija u kojemu su se ispunila obećanja dana Abrahamu da će u njemu biti blagoslovljeni svi narodi. Luka naprotiv piše kršćanima iz poganske sredine, kojima je spekulacija o carevima kao božjim sinovima bila bliža nego očekivanje Mesije iz Davidova plemena. Stoga Luka u svojoj verziji Isusova rodoslovlja ide preko Adama do samoga Boga da pokaže kako je Isus, a ne nikakav car, uistinu Božji Sin, Spasitelj svijeta.

2. Pitanje ispunjenja mesijanskih obećanja igralo je u židovsko-kršćanskim krugovima veliku ulogu. Ako je Isus obećani Mesija, trebalo je dokazati da su se u njemu ispunila sva proročka obećanja, da potječe iz Davidove kuće (Jer 23,5.6) i da se rodio u Davidovu gradu Betlehemu (Mih 5,1). Matej se deset puta služi formulom: "Sve se to dogodilo da se ispuni što Gospodin reče po proroku" (Mt 1,22; 2,15.17.23; 4,14; 8,17; 13,35; 21,4; 27,9).

3. Razračunavanje s Ivanovim učenicima. Postojale su zgode iz Ivanova djetinjstva i vladalo je mišljenje među njegovim učenicima da je on veći od Isusa, što je ponukalo "sluge Riječi", a napose sv. Luku, da u paralelnom prikazu Isusova djetinjstva pokažu da je Isus uzvišeniji od njega.

4. Suzbijanje gnostičkih zabluda. Matej i Luka nakon razorenja Jeruzalema pišu svoja evanđelja žido-kršćanima, odnosno onima iz poganskih krugova, među kojima, pod utjecajem platonizma i doketizma, vlada neprijateljski stav prema materiji i tijelu što je ugrožavalo zbilju utjelovljenja Sina Božjega. Bilo je nužno naglasiti da je Isus imao pravo tijelo i da je uistinu rođen od žene.

Sve u svemu evanđelisti nisu imali na umu skupljati privatne uspomene iz kruga Isusove rodbine nego posvjedočiti da je Isus otpočetak bio ono što se očitovalo nakon uskrsnuća.⁴ Kao što vrijedi za Evanđelje u cjelini, tako se može reći i za zgode iz Isusova djetinjstva da u okvirima povijesti zemaljskog Isusa navješćuju uskrslog Krista.⁵

STRUKTURA ZGODA ISUSOVA DJETINJSTVA

U praksi kršćanskoj palestinskoj zajednici postojale su u početku dvije međusobno neovisne predaje o Ivanovu i Isusovu djetinjstvu koje je Luka, služeći se grčkom historiografijom svoga vremena i starozavjetnim literalnim formama, povezo u jednu cjelinu i učinio kristološkim prologom čitavom svom Evanđelju. Jedinstvo tih zgoda

- 2 SCHELKLE, K.H., *Die Kindheitsgeschichte Jesu*, u: Wort und Schrift. Beiträge zur Auslegung und Auslegungsgeschichte des Neuen Testaments, Düsseldorf 1966, str. 59-75, ovdje 60. Usp. KAMPHAUS, F., *Die Kindheitsgeschichten des Lukas- und Matthäusevangeliums*, u: Von der Exegese zur Predigt, Mainz 1968, str. 211.
- 3 LÄPPLÉ, A., *Die Botschaft der Evangelien heute*, München 1966, str. 402.
- 4 SCHIERSE, F.J., *Weihnachtliche Christusverkündigung*, u: BiLe 1 (1960) 219; KAMPHAUS, F., *nav. dj.*, str. 211sl.
- 5 VIDI MATIĆ, M., *Problem oko historijskog Isusa*, u: OŽ 2(1977), str. 121-141.

i njihovu vezu s cijelim Evanđeljem Luka je uokvirio zajedničkom inkluzijom, tj. započinje i završava i zgrade iz djetinjstva i cijelo Evanđelje izvještajem u hramu (Lk 1,5-25; 2,41-52; 24,50-53). Na početku stoji Zaharija, starozavjetni svećenik u započetoj a nedovršenoj službi Božjoj - blagoslov je izostao, a na kraju je dvanestgodišnji Isus u hramu odnosno uskrsli Krist koji svečanim blagoslovom prije uzašašća dovršava starozavjetnu liturgiju, dok učenici "sve vrijeme u Hramu blagoslivljahu Boga" (Lk 24,53).

U taj hramski okvir Luka je nakon svečana predgovora (Lk 1,1-4), sročena savršenim klasičnim grčkim u jednu rečenicu od četiri retka, smjestio sedam zgoda iz Ivanova i Isusova djetinjstva podijelivši ih u dva odnosno tri diptiha: diptih navještenja, diptih rođenja i diptih objave u hramu. Svih sedam zgoda završava istom mišlju, tzv. "refrenom odlaska" (1,23; 1,38; 1,56; 2,15; 2,20; 2,39; 2,51a).⁶ Diptih navještenja čvrsto je povezan u jednu cjelinu pohodom Marije Elizabeti, a završava njihovim hvalospjevima. Diptih rođenja svojom gotovo neusklađivom strukturom upućuje na neovisnost i naknadno povezivanje pojedinih tradicija. Nakon prikaza Ivanova rođenja i obrezanja (1,57-77) i nakon svečane čestitke njegova oca Zaharije kojom u prvom dijelu (1,68-75)

proročkim zanosom slavi velika djela Božja u povijesti spasenja, a u drugom dijelu (1,76-79) veliča svoga sina kao proroka Svevišnjega i Mesijinoga preteču, uz Lukinu primjedb u njegovu rastu i boravku u pustinji (1,80), slijedi na drugom krilu slike u drugom poglavlju Evanđelja prikaz Isusova rođenja. Prema mišljenju mnogih stručnjaka za Sveto pismo drugo poglavlje Lukina Evanđelja je u mnogočemu bez unutarnje veze s prvim poglavljem.⁷ O Ivanu Krstitelju nema ni riječi, o Mariji i Josipu govori kao da o njima ništa ne znamo, a kad ne bi bilo prvog poglavlja, pomislili bismo da je Isus njihov naravni sin. Sve to ukazuje na to da Luka nije imao isti izvor za oba poglavlja. Slika Isusova rođenja i obrezanja obogaćena je s više prizora kojih nema u prikazu Ivanova rođenja, a to su: objava Isusova rođenja pastirima (2,8-12), anđeoski hvalospjev (2,13-14), pohod pastira (2,15-20), objava Duha u susretu sa starcem Šimunom i proročicom Anom (2,21-38). Prikazanjem u hramu Luka zatvara diptih rođenja i otvara diptih objave Spasitelja naroda, Sina Božjega koji završava primjedbom da je Marija brižno čuvala sve te događaje u svom srcu, a Isus rastao u mudrosti, dobi i milosti kod Boga i ljudi (2,41-52).

Struktura Lukina izvještaja o Ivanovu i Isusovu djetinjstvu izgledala bi ovako:⁸

1. Diptih navještenja

1.1 Navještenje Ivanova rođenja (Lk 1,5-25)	1.2 Navještenje Isusova rođenja (Lk 1,26-38)
1.3 Vezna zgoda: susret Marije s Elizabetom i njihovi hvalospjevi <i>Benedicta</i> i <i>Magnificat</i> (Lk 1,39-55)	
1.4 Zaključak: Povratak Marije kući (Lk 1,56)	

2. Diptih rođenja

2.1 Ivanovo rođenje i obrezanje (Lk 1,57-67)	2.4 Isusovo rođenje (Lk 2,1-7)
2.2 Zaharijin hvalospjev <i>Benedictus</i> (Lk 1,68-79)	2.5 Navještaj pastirima (Lk 2,8-12)
2.3 Zaključak: Ivanov rast i boravak u pustinji (Lk 1,80)	2.6 Anđeoski hvalospjev <i>Gloria</i> (Lk 2,13-14)
	2.7 Pohod pastira (Lk 2,15-20)
	2.8 Obrezanje (Lk 2,21)
2.9 Vezna zgoda: prikazanje u hramu, Šimunov hvalospjev <i>Nunc dimittis</i> (Lk 2,22-38)	2.10 Zaključak: Isusov rast i boravak u Nazaretu (Lk 2,39)
	3. Diptih objave u hramu: Dvanaestgodišnji Isus - Sin Božji (Lk 2,41-50)
	3.1 Zaključak: Isusov rast i boravak u Nazaretu (Lk 2,51-52)

Promotivši strukturu zgoda Ivanova i Isusova djetinjstva, uočili smo osnovne značajke:

1. Poredbeni stil. Luki je jako stalo da u paralelnim izvještajima o zgodama Ivanova i Isusova djetinjstva pokaže da su Isus i Marija neusporedivo veći od Ivana Krstitelja i njegovih roditelja. U diptihu navještenja Ivanova rođenja anđeo Gabriel ukazuje se Zahariji, a ne Elizabeti; kod Isusova navještenja dolazi Mariji, a ne Josipu. Zahariji se ukazuje, a Mariji dolazi, Zahariju nije pozdravio, a Mariju pozdravlja. Ivanovo rođenje naviješteno je u hramu, Isusovo u neuglednoj kući djevice iz Nazareta. Sve to govori o novom početku i novom Božjem djelovanju. U Starom zavjetu Bog je boravio u hramu i sklapao savez s velikim muževima, a u Novom se utaborio među nama i sklapa savez s djevicom. Ivanovi roditelji su "pravedni pred Bogom", žive besprijekorno u okvirima Mojsijeva zakona, a Marija je "milosti puna". Kao što milost nadilazi zakon, tako Marija nadilazi Zahariju i Elizabetu. Ivan je plod uslišane molitve njegova oca, začet naravnim putem, Isus je plod Božje inicijative, začet na djevičanski način. Zaharija - ukoren zbog svoje nevjere - ostaje nijem (Lk 1,20), Marija - blagoslovljena zbog svoje vjere - izriče svoj *Fiat* i pjeva svoj *Magnificat*. Elizabeta stoji u nizu starozavjetnih nerotkinja, s Marijom djevicom započinje novo stvaranje, novi savez. Isus nadvisuje Ivana svojom osobom i svojim poslanjem. Ivan će biti velik pred Bogom (1,15), a Isus velik naprosto bez ikakva ograničenja (1,32). Ivan je prorok Svevišnjega (1,76), Isus Sin Svevišnjega (1,32). Ivan je od majčina krila ispunjen Duhom Svetim (1,15), a Isus začet po Duhu Svetome (1,35). Ivanovo rođenje značajno je za Izrael, događa se u dane Heroda, kralja judejskoga (1,5), a Isusovo je značajno za čitav svijet, zastupan po caru Augustu (2,1).

Ivan će prethoditi pred Gospodinom da mu pripravi putove, da pruži spoznaju spasenja svome narodu po oproštenju grijeha (1,76-77), a Isus je Mlado sunce koje obasjava svakoga koji sjedi u sjeni smrti (1,78-79). Ivanovo poslanje je privremeno,

a Isusovo vječno, njegovu kraljevstvu neće biti kraja (1,33).

Ivanovo rođenje i obrezanje završava hvalospjevom *Benedictus*, a Isusovo anđeoskim hvalospjevom *Gloria* i *Nunc dimittis* starca Šimuna. *Nunc dimittis* nadilazi *Benedictus* kao što ispunjenje nadilazi obećanje.

2) Druga značajka prvih dvaju poglavlja Lukina Evanđelja jest svetopisamska podloga koja prožima rječnik, stil i strukturu svake zgode i gotovo svakog retka.⁹ Rječnik je u njima više nego u ostalom dijelu Evanđelja svetopisamski, kojim su se služila Sedamdesetorica (Septuaginta), što tekstovima daje sakralni karakter. Za razliku od Mateja Luka gotovo nikad ne citira izričito Sveto pismo, ali je zato svaka zgoda i svaki redak ozračen njegovim duhom, što se najbolje vidi u hvalospjevima od *Magnificata* do *Nunc dimittisa*. Struktura pojedinih zgoda sazdana je prema svetopisamskim modelima, npr. diptih navještenja prema modelu navještenja rođenja odnosno poziva Izaka (Post 17-18), Samsona (Suci 13), Gideonu (Suci 6), Mojsija (Izl 3-4); diptih pohoda Marije Elizabeti po uzoru na izvještaj o prijenosu Kovčega Gospodnjega u Jeruzalem (2 Sam 6,2-16), a prikazanje u hramu po uzoru na Samuelovo prikazanje (1 Sam 1,24-28). Splet svetopisamskih aluzija očituje se u prikazu pojedinih likova: Ivan Krstitelj podsjeća na Samsona (Lk 1,15.80 i Suci 13,14.25) i na Iliju (Lk 1,15.17 i 1 Kr 17,1; Mal 3,1.24); Elizabeta na Saru (Lk 1,7.25-37 i Post 18,11.14; 21,6); Marija na kći sionsku o kojoj govore proroci Sefanija (3,14) i Zaharija (9,9); Isus

6 DUPONT, J., *Jésus retrouvé au Temple (Lc 2,41-52)*, u: *Assembles du Seigneur* 11, str. 40-52.

7 Vidi KAMPHAUS, F., *nav. dj.*, str. 214sl.; RAYMOND E. BROWN i dr. (izd.), *Maria im Neuen Testament. Eine ökumenische Untersuchung*, Stuttgart 1981, str. 117sl.

8 Vidi o svemu detaljnije: LAURENTIN, R., *Structure et theologie de Luc I-II*, Paris 1964, str. 32sl.; RIEDL, J., *Die Vorgeschichte Jesu*, Stuttgart 1968, str. 46sl.; TOMIĆ, C., *Evangelja djetinjstva Isusova*, Zagreb 1971, str. 61sl.

9 Vidi o tome opširnije LAURENTIN, R., *nav. dj.*, str. 68sl.; RIEDL, J., *nav. dj.*, str. 55sl.; PERROT, C., *I racconti dell'infanzia di Gesu Mt 1-2/Lk 1-2*, Gribaudi, Torino 1977, str. 37sl.

na Izaka i novog Emanuela (Lk 1,31 i 2 Sam 7,14).

3) Treća značajna zgoda Ivanova i Isusova djetinjstva sastoji se u njihovoj anticipaciji gotovo svih glavnih tema Lukina Evanđelja. Stoga ih neki egzegeti nazivaju "grandioznim otvaranjem povijesti Sina Božjega, programatskom ouverturom",¹⁰ u kojoj se izdaleka čuju glavni akordi Isusova javnog života. U njima se nazire Lukina dioba povijesti spasenja u tri velike etape: vrijeme obećanja do Ivana Krstitelja uključivo, vrijeme ispunjenja u Isusu Kristu i vrijeme Crkve u hodu prema paruziji. U njima susrećemo Oca koji je prva i posljednja riječ Isusova života (Lk 2,49; 23,46). Duh Sveti, središnja tema Lukina djela, prožima svaku zgodu i nadahnjuje svaku osobu: Ivana posvećuje već u majčinu krilu (1,15); Isusa stvara u krilu djevice (1,35); Elizabeta, Marija, starac Šimun i proročica Ana doživljavaju u susretima s djetetom Isusom vlastite Duhove. Već smo na početku rekli da su prva dva poglavlja Lukina Evanđelja jedna vrst kristološkog prologa u kojem dolaze do izražaja gotovo svi kristološki tituli i vlastitosti, npr. Sin Davidov (1,27.32.69; 2,4), Spasitelj (2,11), Krist Gospodin (2,11); svet, velik, svjetlo, pun Duha Svetoga, Sin Svevišnjega, Sin Božji (1,32.35; 2,41-51). Dodirnuo je i njegovo poslanje kao kralja i (1,32) spasitelja naroda (2,11.32). Čuju se i tvrdi akordi muke Kristove iz Betlehema i Jeruzalema, u Betlehemu nije bilo mjesta za njih u svratištu (2,7), a u Jeruzalemu Šimun starac vidi u njemu osporavani znak i govori o maču boli koji će probosti dušu njegove majke. U prizoru dvanestogodišnjeg Isusa u hramu, u toj prelaznoj zgodu, koja je u isto vrijeme finale djetinjstva i uvertira javnog života, sazeo je Luka kao u jezgri cijelo svoje Evanđelje, a napose motive muke i uskrsnuća Kristova.

Uz kristologiju i soteriologiju neraskidivo je vezana i Lukina mariologija. Luka osvjetljuje Marijin lik više nego bilo koji novozavjetni pisac te nije nikakvo čudo da su ga u srednjem vijeku nazivali "Gospin slikar - Madonnenmaler". Za razliku od Marka i Mateja, koji ne donose nijednu Marijinu riječ, Luka je prikazuje kao onu

koja razmišlja, govori, pjeva, vjeruje, pita, pati i traži. Dakako, ni Luki nije stalo da piše njezin životopis, nego više da ukaže na njezinu ulogu u povijesti spasenja. Ona je kći sionska, novozavjetni Kovčeg Gospodnji, djevica, milosti puna, prva novozavjetna vjernica, model Crkve koja čuva i sluša Božju riječ, Majka Gospodinova, blažena među ženama, službenica Gospodnja. U diptihu navještenja i rođenja Luka je dodirnuo gotovo sve četiri marijanske dogme: djevica, Bogorodica, bez grijeha začeta i na nebo uznesena. Sve velike teme Lukina Evanđelja odrazuju se na Marijinu liku i Marijin lik odražava sve velike teme, npr. univerzalnost Božjeg plana spasenja, otvorenost Duhu, važnost žene i malenih, budnost i oslušivanje Božje riječi, molitvu, radost, siromaštvo, poslušnost, biti u hodu i ljubav prema Jeruzalemu. Te značajke, sadržane gotovo u svakoj zgodu, otkrivaju nam dubinu i toplinu Lukine teologije.

TEOLOGIJA ZGODA ISUSOVA DJETINJSTVA U LUKINU EVANĐELJU¹¹

Navještenje Isusova rođenja (1,26-38)

Najvažniji, najpoznatiji i najobljubljeniji novozavjetni marijanski tekst jest Lukin navještaj Isusova rođenja. Bezbrojni umjetnici - slikari, kipari, pjesnici i glazbenici - opjevali su ga u svojim djelima počevši od prvih kršćanskih vremena preko srednjeg vijeka i renesanse pa do naših dana; prikazivan je na starim sarkofazima, pročeljima gotskih crkava, istočnim ikonama, platnima flamanskih, njemačkih i talijanskih majstora svih epoha. Crkveni oci, teolozi i duhovni pisci ostavili su nam bezbrojne homilije, komentare i meditacije. Teolozi i egzegeti naših dana služe se modernim metodama strukturalizma i lingvistike da proniknu u njegovu strukturu i sadržaj.

10 MÜLLER, P.G., *Lukas-Evangelium*, Stuttgart 1984, str. 29.

11 Zbog preopširnosti predavanja održana na Katehetskoj zimskoj školi 11. siječnja 1993. u Zagrebu, objavujemo samo dio o teologiji navještenja Isusova rođenja.

Zašto toliko zanimanje za taj prizor iz Lukina Evanđelja? Ljudski gledano taj prizor sam po sebi privlači svojom ljepotom i intimnošću, ali još više svojim sadržajem, ta on je središnji događaj povijesti spasenja, "punina vremena" kako ga je sv. Pavao označio (Gal 4,4). Uz Ivanov Prolog to je najvažniji tekst Novoga zavjeta o utjelovljenju Sina Božjega i najvažniji mariološki tekst, koji će poslužiti kao podloga kasnijem razvitku mariologije.

Po svom obliku tekst je biser - "Kunstwerk", a po svom sadržaju "zlatno evanđelje - goldenes Evangelium".¹²

Tekst je strukturiran prema starozavjetnim modelima navještenja čudesnog rođenja odnosno poziva:

Struktura navještenja rođenja:

1. Stanje dotične osobe i nerotkinja u poodmakloj dobi
2. Ukazanje anđela
3. Reakcija osobe kojoj se anđeo ukazuje: zbunjenost, strah, sumnja
4. Središnji dio: anđelov navještaj
5. Poteškoća: prirodna nemogućnost (neplodnost, poodmakla dob)
6. Znak koji jamči da je Bog na djelu
7. Ostvarenje navještenja.

Sadržaj teksta

"U šestom mjesecu" - tim riječima Luka povezuje navještenje Isusova rođenja s Ivanovim. Kontinuitet povijesti spasenja. Ivan je Isusov preteča i njegovo začecje od nerotkinje ukazuje na djevičansko začecje.

"Anđeo Gabriel (Gavri - El)" - znači "Moj muž je Bog". Time je rečeno sve što anđeo ima reći, primjećuje Schalom Ben-Chorin.¹³

Anđeo Gabriel je glasnik posljednjeg doba (Dn 8,16) i, ukazavši se Danielu, pozdravlja ga: "Ti si miljenik" (Dn 9,23).

"Galilejski grad Nazaret": Galileja poganska - univerzalno značenje Isusova dolaska. Grad Nazaret ne spominje se nigdje u Starom zavjetu, simbol neznatnosti, početak Isusove karijere prema dolje.

"Djevica" - U židovskoj sredini Marijina vremena djevica nije bila ideal. Neobičajeno da anđeo pozdravlja Mariju, jer se

prema židovskoj tradiciji žene ne pozdravljaju.

"Zaručena s mužem koji se zvao Josip" - Normalan životni put svake židovske djevojke bio je brak, majčinstvo brojne djece. Marija je zaručena, jer drukčije je nezamislivo za jednu Židovku njezina vremena, ali iz njezina pitanja: "Kako će to biti kad ja muža ne poznajem?" može se naslutiti njezina želja za djevičanstvom.

"Anđeo uđe k njoj" - Kod Ivanova navještenja anđeo se ukaza Zahariji u hramu, a kod Isusova anđeo ulazi k Mariji. S Isusovim navještenjem prestaje vrijeme hrama, Marija je novi hram.

"Zdravo, milosti puna, Gospodin s tobom" - Tim riječima započinje Novi zavjet. Brojni današnji teolozi, osobito s francuskog područja, smatraju da prva anđelova riječ "Heire" nije uobičajeni pozdrav "zdravo-šalom", nego poziv na mesijansku, eshatološku radost, koju su proroci naviještali Izraelu i koja se ovdje u Mariji ostvaruje.¹⁴ Između proročkih tekstova Sef 3,14-17; Jl 2,21-27; Zah 9,9, u kojima dolazi izraz "heire", i Lukina teksta postoji velika sličnost, gotovo Lukina ovisnost, što se vidi iz usporedbe s tekstom proroka Sefanije: Sef 3,14-17; Lk 1,28-35.

Očito je da je Luka imao pred sobom tekst proroka Sefanije i da je, služeći se gotovo njegovim riječima, htio pokazati kako je Marija kći sionska, personificirani Izrael, a Isus Jahve-Gospodin, silni Spasitelj.

"Milosti puna - Keharitomene" - Marijino vlastito ime pod kojim je kod Boga poznata i koje izriče njezinu bit i njezin identitet. Marija je po svojoj biti puna milosti, a to znači da je, za razliku od nas, od svoga začecja bila uvijek u skladu s onim što je trebala biti, onakva kakvu je Bog zamislio. Svi mi živimo u rascjepu između onoga što jesmo i što bismo trebali biti; kod Marije toga nije bilo.

12 STÖGER, A., *nav. dj.*, str. 38.

13 SCHALON BEN-CHORIN, *Mutter Mirjam*, München 1971, str. 45.

14 LAURENTIN, R., *La vergine Maria*, str. 34; DE LA POTTERIE, I., *nav. dj.*, str. 49.

“Gospodin s tobom” - Treća anđelova riječ, koja se upotrebljava kao jamstvo Božje nazočnosti u pozivnim zgodama Starog zavjeta u kojima poslanje nadilazi mogućnosti pozvanoga da ga ostvari vlastitim silama. Što je to u Marijinu pozivu što nadilazi njezine mogućnosti ostvarenja i zašto je potrebna Božja pomoć? Roditi sina i ostati djevica, to nadilazi njezine moći i zato je potrebna Božja pomoć.

Nakon tih anđelovih riječi Marija je iznenađena, zbunjena i ne zna kakav bi to bio pozdrav. Anđeo otklanja strah riječima: “Ne boj se, Marijo” (1,30). Formula koju 365 puta susrećemo u Svetom pismu. Anđeo otkriva Mariji Božji naum; našla je milost kod njega kao nitko prije nje; postat će Mesijinom majkom. Anđeo ni jednom riječju ne spominje muža, odnosno oca toga djeteta, zbog čega neki zaključuju na djevičansko rođenje. Mesijino rođenje nije zasluga čekanja ili molitve odozdo, kao Ivanovo, nego je to čisti dar odozgo.

“Kako će to biti kad ja muža ne poznajem?” (1,34)

Postoje razna tumačenja toga Marijina pitanja:

1) Tradicionalno tumačenje, kojem je začetnik sv. Grgur iz Nysse na Istoku, a sv. Augustin na Zapadu, vidi u tom pitanju Marijinu odluku da ostane djevica. Neki teolozi srednjeg vijeka smatrali su da je Marija učinila čak i zavjet djevičanstva. Teorija ne tumači kako je Marija mogla doći do takve odluke u sredini u kojoj je ideal majčinstvo, a ne djevičanstvo, i zašto se onda uopće zaručila, ako je željela ostati djevicom.

2) Neki katolički teolozi, npr. P. Gächter, J. Schmid, J. Weiger i dr., smatraju da je Marija shvatila anđela kako će začeti u trenutku dok on govori i da ne razumije kako to može biti bez muža s kojim još ne živi. Sâm tekst govori protiv te hipoteze, jer u njemu nema “oupo=još ne”, nego kategorički “ou=ne”.

3) Neki egzegeti, npr. Josef Ernst, Franz Kamphaus, Gisela Lattke, Josef Gewiess i dr.¹⁵ vide u Marijinu pitanju literarno sredstvo koje pripada u shemu navještenja čudesnog rođenja i služi da čitatelja upozori

na glavnu teološku misao te zgrade, ovdje na čudesno začecje o kojem se govori u 35. retku. Prema tome pitanje bi bilo samo sredstvo za bolje razumijevanje odgovora koji nakon njega slijedi.

Marijino pitanje je, međutim, jedinstveno u cijelom Svetom pismu, primjećuje Ignace de la Potterie i odbacuje tu hipotezu donoseći svoju vlastitu.¹⁶ Pitanje, kako ga je Marija postavila, ne susrećemo nigdje u Sv. pismu. Nikakvo čudo, jer se radi o jedinstvenom događaju povijesti spasenja, o utjelovljenju Sina Božjega. De la Potterie ukazuje na Jiftahovu kćer, koja je oplakivala svoje djevičanstvo i koja “nikada nije upoznala čovjeka” (Suci 11,39). Postoji velika razlika između tog teksta i Lk 1,34. Jiftahova kći plače što mora umrijeti kao djevica; za nju se tvrdi u prošlom vremenu da nije upoznala čovjeka (ouk egno andra). Marija je, međutim, zaručena, po zakonu Josipova žena, i za nju se tvrdi u prezentu da ne poznaje muža (andra ouk gignosko). De la Potterie misli da se iz samog teksta ne može zaključiti na Marijin zavjet djevičanstva nego samo na potajnu želju i duboku sklonost prema djevičanstvu, koje bi htjela ostvariti, ali ne zna kako. Ona se nalazi u paradoksalnoj situaciji: zaručena je s Josipom prema običaju svoga vremena i svoje sredine, ali težnje njezine duše usmjerene su drugamo. Taj unutarnji paradoks rješava anđeo navješćujući joj da će na djevičanski način postati Mesijina majka. De la Potterie se oslanja na sv. Tomu, koji govori o želji za djevičanstvom “desiderium virginitatis”¹⁷ kod Marije. Međutim, Tominu misao da je Marija nakon zaruka zajedno s Josipom položila zavjet djevičanstva De la Potterie odbacuje kao zastarjelu. Od modernih autora De la Potterie spominje R. Guardin-

15 ERNST, J., *nav. dj.*, str. 72; KAMPHAUS, F., *nav. dj.*, str. 219; LATTKE, G., *Lukas 1 und die Jungfrauengeburt*, u: K. Suso Frank u.a. (hrsg.) *Zum Thema Jungfrauengeburt*, Stuttgart 1970, str. 61-89, ovdje 82; GEWIESS, J., *Die Marienfrage, Lk 1,34*, u: *Biblische Zeitschrift* 5(1961)2, str. 221-254, ovdje 253.

16 DE LA POTTERIE, I., *nav. dj.*, str. 56sl.

17 AKVINSKI, T., *Izbor iz djela*, 2, Zagreb 1990, str. 408sl.

ia, koji zastupa sličnu tezu, naime da je Marija ušla u zaruke jer je to normalni životni put židovske djevojke njezina vremena, a da je u isto vrijeme osjećala da se to protivi unutarnjem usmjerenju njezina života. Pitanje: "Kako će to biti kad ja muža ne poznajem?" značilo bi: "Kako će to biti kad je bračni život meni tuđ?" I kad joj je anđeo navijestio da će snagom Duha Božjega postati majka, progovorila je cijela njezina nutrina: To je dakle to bilo.¹⁸

"Duh Sveti sići će na te" (1,35) - Tim riječima najavljuje anđeo kako će se dogoditi začecje djeteta: Marija će na djevičanski način, snagom Duha Svetoga, postati majkom. Tekst podsjeća na stvaranje s prvih stranica Sv. pisma i želi reći da se ovdje radi o novom stvaranju. Kao što je prvi Adam stvoren iz čiste zemlje, *terra virginialis*, tako će i drugi Adam, novi čovjek biti sazdan iz čistog krila Djevice. Da Luka želi uspostaviti vezu između Isusa, novog Adama, i prvog Adama, vidi se i iz Isusovog rodoslovlja, koje seže preko Abrahama do Adama (Lk 3,23-38). Ni jedan ni drugi nemaju zemaljskog oca, jedan i drugi su Božji sinovi. Iako se Marija u rodoslovlju ne spominje, napomena da je Isus bio "kako se smatralo" (Lk 3,23) Josipov sin, potvrđuje njezino djevičanstvo. "Ipsa et mater et virgo est: o rem admirandam - Sama je i majka i djevica: o čudne li stvari!" uskliknuo je Ćiril Aleksandrijski na Efeškom saboru 431. godine.

"I sila će te Svevišnjega osjeniti" (1,35) - Te riječi podsjećaju nas na starozavjetnu tradiciju oblaka koji je označavao Božju nazočnost kod izlaska iz Egipta (Izl 13,21), na Sinaju (Izl 19,9), u šatoru i u hramu (Izl 40,34-38). Riječ "episkiazō" (= osjeniti) rijetka je u Novom zavjetu. Oslanjajući se na starozavjetnu tradiciju, Luka je njome htio istaknuti da je Marija novi hram, novi šator sastanka, novo Božje prebivalište.¹⁹

"Zato će to čedo i biti sveto, Sin Božji - dio kai to genomenon hagion klethesetai hyos Theou" (1,35). Značenje teksta ovisi o tome uz koju se riječ veže atribut "svet". De la Potterie donosi četiri prijevoda:

a) sveto kao subjekt: "Sveto što ćeš ti roditi, zvat će se (bit će) Sin Božji" (L. Leg-

rand; b. Duda prema C. Tomić, *nav. dj.*, str. 88)

- b) sveto kao atribut glagola *biti*: "Zato će dijete biti sveto i zvat će se Sinom Božjim" (Jeruzalemska Biblija)
- c) sveto kao atribut glagola *zvati*: "Zato će se dijete koje ćeš roditi zvati svetim, Sinom Božjim" (A. Medebielle, *Stvarnost*, Duda-Fučak)
- d) sveto kao atribut glagola *roditi*: "I zato što ćeš sveto roditi, zvat će se Sinom Božjim." De la Potterie, zastupajući tu posljednju tezu, oslanja se na crkvene oce, napose na Ćirila Aleksandrijskog, koji govori o svetom načinu Isusova rođenja. Prema De la Potterie anđeo bijaše navijestio Djevici Mariji ne samo djevičansko začecje nego i djevičansko rođenje (*virginitas in partu*).

Djevičansko začecje i djevičansko rođenje djelo su Duha Svetoga; ta dva čina čine jednu cjelinu. Razlika je samo u tome što je djevičansko začecje skrovito, a rođenje i okolnosti (bez povrede) izvanjski su znak djevičanstva, a zajedno su znak Isusova bogosinovstva.²⁰

Elizabeta - znak

Ako je Bog mogao oživjeti obamrlo Elizabetino krilo, moći će na djevičanski način sazdati Mesijino tijelo: "ta Bogu ništa nije nemoguće" (1,37). Marijino djevičansko majčinstvo pripravljano je kroz povijest spasenja preko velikih majki Starog zavjeta, koje su većinom bile nerotkinje. Za nerotkinje i za Djevicu majčinstvo je poseban Božji dar, pripada - prema Ratzingeru - prije svega u teologiju milosti, a to znači da spasenje ne dolazi od čovjeka i njegove moći nego od Boga.²¹

18 GUARDINI, R., *Die Mutter des Herrn*, Würzburg 1956, str. 33.

19 vidi SCHNEIDER, T., *Was wir glauben. Eine Auslegung des Apostolischen Glaubensbekenntnisses*, Düsseldorf 1985, str. 237.

20 DE LA POTTERIE, I., *nav. dj.*, str. 64sl.

21 RATZINGER, J., *Einführung in das Christentum*, München 1968, str. 202; vidi HANS URS VON BALTHASAR, *Klarstellungen*, Freiburg 1971, str. 71.

“Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po tvojoj riječi” (1,38). Svojim odgovorom Marija izriče svoj stav pred Bogom. Njezin “fiat” u grčkom originalu je optativ “genoito” što označuje njezin pristanak i radosnu želju za suradnjom s Bogom u njegovu planu spasenja. Marija je jedina žena u Svetom pismu koja nosi uzvišeni naslov “doule-sluškinja” Gospodnja. To je ime pridržano za velike sluge Jahvine. Marija se svojim odgovorom uvrstila među nosioce spasenja, a svojom je vjerom nadišla sve njih. Elizabeta će je nazvati blaženom jer je povjerovala. Nakon anđelova odlaska Luka kao da se ne usudi reći što se je u Mariji dogodilo; Ivan će to izraziti riječima: “I Riječ je tijelom postala” (Iv 1,14). Velika djela Božja ne prave buke; događaju se u šutnji!

Marijin pohod Elizabeti (Lk 1,39-56)

Izveštaj o Marijinu pohodu Elizabeti sastavljen je prema izvještaju o prijenosu Kovčega Gospodnjega u Jeruzalem (2 Sam 6,2-16). Radnja se događa u istom kraju, u Judeji (2 Sam 6,1-12; Lk 1,39), oba prizora odišu radošću i veseljem; David pleše pred Gospodinom (r 5), nosi Božji Kovčeg s veseljem (r 12), igra iz sve snage pred Jahvom (r 14), skače i pleše pred njim (r 16). - Dijete u Elizabetinoj utrobi “zaigra od radosti” (r 41, 44); radost se pretvara u liturgijsko slavlje: “Tako su David i sav Izraelov dom nosili gore Kovčeg Jahvin kličući i trubeći u rog” (r 15).

Elizabeta napunjena Duhom Svetim kliče jakim glasom (r 41-42). Glagol *anafono* iz 42. retka upotrebljava se u Septuaginti samo u liturgijskom slavlju (1 Ljet 16,4.5.42). Nazočnost Kovčega u Obed-Edomovoj kući donosi blagoslov toj kući (2 Sam 6,11-12) kao i Marijina nazočnost Zaharijinoj kući (Lk 1,41). Kao što je Davida spopao strah u nazočnosti Kovčega Gospodnjega: “Kako bi mogao doći k meni Kovčeg Jahvin?” (r 9), tako i Elizabetu u Marijinoj prisutnosti: “Ta otkuda meni da mi dođe majka Gospodina mojega?” (1,43). Kovčeg Gospodnji ostaje tri mjeseca u Obed-Edomovoj kući (r 11); Marija osta s Elizabetom oko tri mjeseca (1,56).²²

Iz paralelizma tih dvaju izvještaja nazire se Lukina teološka misao: Marija je novozavjetni Kovčeg Gospodnji, mjesto Božje nazočnosti, Božje prebivalište. Marija je i danas u “žurbi” da uđe u svačiji život i u svačiju kuću, da donese spasenje svakome stvoru.

Elizabeta je prvi Marijin novozavjetni štovatelj, ona naziva Mariju “blagoslovljenom”, “Majkom Gospodinovom”, “Blaženom” i “vjernicom”. Tom vjerom iskazane su bitne crte Marijina lika: Božje djelovanje u njoj, njezin odnos prema Bogu, njezin odnos prema Isusu, njezino unutarnje raspoloženje.²³

Laurentin ukazuje na podudarnost Elizabetina hvalospjeva s Juditinim himnom Jdt 13,18-19:

“Blagoslovljena bila, kćeri, od Boga” - “Blagoslovljena ti” (1,42)

“više od svih drugih žena na zemlji” - “među ženama”

“Blagoslovljen Gospod Bog” - “Blagoslovljen plod utrobe tvoje”.

Podudarnost teksta je više nego očita, a prema Laurentinu i istovjetnost Gospodina Boga i ploda Djevičina krila. Je li Marija bila svjesna te istovjetnosti, tj. božanstva svoga Sina? Neki teolozi - oslanjajući se na razloge dolikovanja (*convenientiae*) - smatraju da jest, a egzegeti - oslanjajući se na Evanđelje - misle da nije i da je i ona rasla u vjeri i spoznaji do Duhova.

Marijin hvalospjev

U povijesti mnogo se raspravljalo i još se uvijek raspravlja o porijeklu Marijina hvalospjeva. Neki teolozi kao Harnack i Loisy smatrali su ga, na temelju nekih latinskih rukopisa, Elizabetinom pjesmom. Svi stari grčki rukopisi i svi stari prijevodi pripisuju ga Mariji. Međutim, postavlja se pitanje je li ga ona za vrijeme susreta s Elizabetom sama spjevala, ili ga je Luka zatekao u

22 Vidi FORTE, B., *Maria, la donna icona del Mistero. Saggio di mariologia simbolico-narrativa*, Ed. Pauline 1989, str. 74sl.

23 Vidi STOCK, K., *Jesus die Güte Gottes. Betrachtungen zum Lukas-Evangelium*, Innsbruck 1984, str. 21.

prvoj judeokršćanskoj zajednici, ili ga je sâm spjevao i stavio Mariji u usta. Mišljenja se razilaze. Neki smatraju da ga je Marija spjevala, drugi misle da potječe iz makabejskih krugova ili pak da ga je Luka našao u krugu "siromaha" palestinsko-kršćanske zajednice, prilagodio i stavio Mariji u usta. Nije važno, prema Edouardu Hamelu, radi li se o "ipsissima verba Mariae" ili ne, nego je važno da je Luka, nadahnuti autor, prosudio da postojeći liturgijski himan izriče Marijinu dušu, njezine unutarnje osjećaje, i da ga je stavio njoj u usta.²⁴

Magnificat je "Marijino Evandjelje"²⁵, koje se svojim sadržajem i svojom teologijom podudara s cjelokupnim Lukinim Evandjeljem.

Magnificat je Marijina iskaznica, kojom se ona predstavlja kao "neznatna službenica" i kao vizionarka. Svojim hvalospjevom uvrstila se u niz velikih starozavjetnih žena molitve i akcije, kao što su Mirjam (Izl 15,21), Debora (Suci 5), Judita (Jdt 15,9-10; 16) i Ana (1 Sam 2,1-11), koje pjevaju revolucionarne pjesme. Hvalospjevi starozavjetnih žena dosežu vrhunac i nadilaze sebe same u Marijinu hvalospjevu.

Dijelimo ga u tri dijela:

1. Božje djelovanje u Mariji (1,46-50),
2. Božje djelovanje u povijesti općenito (1,51-53),
3. Božje djelovanje u Izraelu (1,53-55).

U prvom dijelu hvalospjeva Marija govori o iskustvu Boga u svom životu. Doživjela ga je kao sveta, svesilna i milosrdna Spasitelja. Iskustvo blizine Božje uzrok je njezine mesijansko-eshatološke radosti i klicanja. Svjesna je i svoje neznatnosti pred njim, ali i veličine kojom ju je odlikovao

te će je zbog toga blaženom zvati svi naraštaji.

U drugom dijelu Marija je svjesna da Bog nije milosrdan samo prema njoj nego prema svima koji ga se boje. Marija nam otkriva paradoksalno Božje djelovanje, gotovo u duru i molu. Tvrđi govor, izražen riječima "iskaza snagu", "rasprši", "zbaci", "otпусти prazne" odnosi se na oholice, umišljene, silnike ovoga svijeta i na bogate. Blagi izrazi, kao što su "uzvisi", "napuni dobrima", odnose se na neznatne, gladne i siromašne. Brojni teolozi i egzegeti otkrivaju u tom dijelu *Magnificata* političko-socijalne crte. Međutim, pravilnije je govoriti o teološko-socijalnom karakteru *Magnificata*, o čemu je - prema E. Hamelu - govorio već Albert Veliki.²⁶ *Magnificat* nas uči da gledamo na svijet Božjim očima i da ga mijenjamo. Bog o kojemu Marija pjeva, Bog je dobrote i milosrđa, napose prema malenima; štuje se ne samo liturgijskim hvalospjevima nego i stvaranjem pravednog društva.

U završnom dijelu svoga hvalospjeva Marija povezuje povijest spasenja u jednu cjelinu, svjesna da su velika Božja djela u njezinu životu ispunjenje obećanja danih Abrahamu i potomstvu njegovu.

Marijin tromjesečni boravak kod Elizabete podsjeća na tromjesečni boravak Kovčega Gospodnjega u Kirjat Jearimu. Marija je, prema tome, novozavjetni Kovčeg Gospodnji.

24 HAMEL, E., *Marie au coeur de nos vies*, E. Paulines 1981, str. 49.

25 STÖGER, A., *nav. dj.*, str. 56.

26 HAMEL, E., *nav. dj.*, str. 92.